

Urho Somerkivi:

ROUSSEAU PEDAGOGISENA AJATTELIJANA

Muutamia mietteitä A.D. 1962

Kuluneena vuotena on kaikkialla vietetty Jean-Jacques Rousseau'n 250-vuotisjuhlia. Olisi ehkä ollut perustellumpaa viettää niiden sijasta 200-vuotisjuhlia, niitäkin Rousseau'n merkeissä. Rousseau tosin syntyi vuonna 1712, ja sekin on muistettava tapahtuma. Mutta hänen aikaansaannoksensa vuonna 1762 ovat selvästi maailmanhistorialliset.

Vuonna 1762 Rousseau julkaisi kaksi teosta: kirjan nimeltä "Émile eli kasvatuksesta" ja toisen nimeltä "Yhteiskuntasopimuksesta". On kaikille tunnettua, että viimeksi mainittu teos oli valankumouksellinen. Mutta myös "Émile" oli sitä. Se pyrki uudistamaan yhteiskunnan sisäistä tietä, ja se merkitsee käännekohtaa pedagogisen ja psykologisen ajattelun historiassa. Näiden teosten lisäksi Rousseau julkaisi muitakin ja oli puuhakas monella alalla, kuten hyvin tiedetään.

Kasvatustieteen historiassa on henkilöitä, jotka ovat aikanaan olleet yleisesti tunnettuja, mutta jotka pian ovat jääneet vain historiallisiksi eivätkä ole enää kiinnostaneet tutkijoita. On siten toisia, joita oma aika ei ole arvostanut, mutta jotka ovat myöhemmin herättäneet huomiota ja antaneet virikkeitä peda-

gogiikalle. Rousseau ei kuulu kumpaankaan näistä ryhmistä tai kuuluu tavallaan molempiin. Hän herätti aikanaan tavatonta huomiota, ja hän on kiinnostanut tutkijoita ja muita asianharrastajia jatkuvasti. Compayré toteaa vuonna 1901 kirjoittamansa kirjan esipuheessa: "Rousseausta on jo sanottu kaikki ja sanottu moneenkin kertaan." Mutta senkin jälkeen on hänestä yhä pyrittä sanomaan jotakin. Viisi vuotta sitten esimerkiksi Hermann Röhrs julkaisi Rousseausta sangen paljon työtä vaatineen tutkimuksen, ja vähän aiemmin Feuchtwanger romaanin "Narrin viisäus", joka on jo käännetty parille kymmenelle kielelle, suomeksikin, vain nämä pari ehkä monen tuntemaa teosta mainitakseni.

Rousseauin elämä ja tuotanto ovat täynnä ristiriitoja, molemmat erikseen ja myös toisiinsa nähden. Yllättävää oli jo sekin, että tämä seurapiirinaisten hemmottelija mies otti vaimokseen hotellinpalvelijattaren, Thérèse Levasseurin, ja me ihmettelimme, että Rousseau vei kaikki tästä avioliitosta saamansa lapset löytölastenkotiin. On tosin myös väitetty, että lapsia olikin vain kaksi eikä viisi, kuten Rousseau "Tunnustuksissaan" sanoo, ja että nämäkään eivät oikeastaan olleet hänen omiaan. Ja on laskettu, että Pariisissa 1760-luvulla yleensäkin noin kolmannes vastasyntyneistä sai tämän kohtalon, joten kysymyksessä oli eräänlainen "maantapa". Mutta vaikka näinkin olisi, sittenkin on meille käsittämätöntä, että niin teki mies, joka Émile-kirjassaan kirjoittaa: "Sillä joka ei voi täyttää isänvelvollisuuksiaan, ei ole oikeutta isäksi tulla. Ei köyhyys, eivät toimet eivätkä mitkään inhimilliset arvelut vapauta isää elättämästä ja itse kasvattamasta lapsiaan."

Rousseau oli terävä ihmistuntija. Hän opetti ihmisiä rakastamaan toisiaan ja elämää. Mutta itse hän etsi yksinäisyyttä, vihasi ihmisiä ja riitaantui melkein kaikkien kanssa. Hän pyrki pystyttämään järjen valtakuntaa, mutta oikut ja mielikuvitus ohjasivat alituisesti hänen elämäänsä ja ajatuksiaan. Hän puhui kauniisti hyveistä, mutta ei hän itse ollut hyveellinen. Hänen kasvatusopillinen pääteoksensa Émile on miltei kokonaan rakennettu hä-

nen todellisen elämänsä vastakohtaksi. Rousseau olisi itse halunnut olla sellainen, miksi hän Émilien kuvasi. Haaveilijaksi ja uneksijaksi häntä kutsuttiin jo omana aikanaan, ja osuvasti Hermann Röhrs on antanut Rousseau-tutkimuksensa nimeksi "Vision und Wirklichkeit".

Rousseauun logiikkakin on ristiriitaista. Hänen kuningasajatuksensa on luontoon palaaminen, mutta hänen luonto-käsitteensä on kovin moninainen. Joskus sillä tarkoitetaan vain suhteellisen koskemattonta fyysistä luontoa tai yksinkertaista maalaiselämää, joskus yleensä Luojan työtä: "Kaikki on hyvää lähtiessään Luojan käsistä; kaikki huononee ihmisen käsissä", alkaa Émile-kirjan ensimmäinen luku. Toisinaan luonto merkitsee ihmisen vaistonvaraista luonnontilaa, toisinaan ihmisen synnynnäisiä perusluontumuksia. Tästä johdutaan sellaiseen ristiriitaan, että vaikka ihminen on hyvä, niin ihmiset ovat pahoja, so. ihmiskunta on paha. Pienempiä epäjohdonmukaisuuksia hänen teoksissaan on lukuisasti. Niinpä hän sanoo, että "lapsia on kohdeltava pakkoa käyttäen — — sellainen on luonnon järjestys." Mutta hyvin pian sen jälkeen hän julistaa, että sanat totella ja käskä ovat kokonaan poispyyhityt Émilien sanakirjasta, ja: "Kuta suuremman pakon alaisina lapset ovat Teidän silmienne edessä, sitä villimpiä he ovat päästessään vapaiksi". Niin ikään Émile, joka on orpo, saa kuitenkin vanhemmiltaan kirjeitä, joiden avulla hän oppii lukutaidon. Emerson on tosin sanonut: "Johdonmukaisuus on peikko, joka kummittelee vain ahtaissa aivoissa". Tuskin hän kuitenkaan tarkoitti tällä, että s a m a l l a kertaa saa puhua eri tavoin samasta asiasta. Eikä Rousseauta kaikessa pelasta edes Friedell'in kuuluisa "välttämätön paradoksi", jonka mukaisesti neron olisi pakko olla ristiriidassa itsensä kanssa, koska hän on enemmän kuin yhden totuuden ruokamultaa.

Vaikka Rousseauun tuotanto on, kuten alussa huomautettiin, vallankumouksellista, ei suinkaan kaikki, mitä hän esittää, ole hänen keksimäänsä. Tutkijat ovat osoittaneet, että monia hänen perusajatuksistaan aina luontoon palaamis-aatetta myöten on esitetty jo ennen häntä. On kirjoitettu kokonaisia tutkimuksia Rous-

seun lainoista. Toisaalta voidaan kysyä: Mistä sitten johtui se suunnaton kohu ja hälinä, jonka veroista ei mikään muu tuotanto ole saanut osakseen aikaisemmin ja tuskinpa myöhemminkään? Esimerkiksi Emile-kirjasta Pariisin parlamentti antoi tuomion ja määräsi tekijän pidätettäväksi, Pariisin arkkipiispa antoi sen johdosta paimenkirjeen, kirja poltettiin julkisesti Pariisissa ja Genevessä, ja kuuluisat tiedemiehet ja kirjailijat antoivat siitä lausuntojaan. Muistakaamme, minkä vaikutuksen se teki esimerkiksi Lessingiin, Schilleriin, Goetheen, Kantiin ja Herderiin! Kaikki aikalaiset tai ainakin koko sivistyneistö halusi siihen tutustua. Siitä kiisteltiin, sitä ihailtiin, jäljiteltiin, ja se sai aikaan muutoksia ajattelutavoissa sekä elämänmuodoissa. Tätä ei voi selittää muutoin, kuin että siinä oli nähty asiat syvällisesti ja esitetty ne poikkeuksellisen tehoavasti. Monien nerojen suhteen on todettu, että heidän aikaansaannoksensa ovat olleet aikakauden yhteisiä ajatuksia. Mutta muut aikalaiset eivät ole pystyneet niitä yhtä kirkkaasti esittämään ja muodostamaan yksityiskohdista tehoavaa kokonaisnäkemystä.

Rousseun sanoman vallankumouksellisuudesta vain yksi esimerkki, tuo hänen väitteensä, että ihminen on luonnostaan hyvä, joka väite on hänen kasvatustieteen lähtökohta. Toista tuhatta vuotta oli opetettu päinvastoin, että ihminen on luonnostaan paha, ja kasvatusta oli rakentunut tälle pohjalle. Tuo mielipide oli niin lujassa, että vielä sata vuotta Rousseun aikojen jälkeen meidän ensimmäinen kasvatustieteen professorimme Lars Stenbäck väitöskirjassaan lähtee perisyntiopin mukaisesta käsityksestä ihmisen olemuksen turmeltuneisuudesta, ja koko hänen kasvatustieteen esitystä siitä, miten kasvatin lihallinen tahto on alistettava ja synnin mukana tullut häiriötila poistettava. Ja käytännöllisissä kasvatustilanteissa, kun ei ole aikaa ajatella, tuo käsityskanta vieläkin usein näyttää ohjaavan toimenpiteitä.

Sanonnassaan Rousseau on iskevä. Hän käyttää mielellään paradokseja ja huipentaa sanomansa iskulauseisiin, kuten: "Ainoa tottumus, joka lapseen on istutettava, on se, ettei hän saa mitään tottumuksia", tai: "Kaikki lasten valheet ovat heidän kasvat-

tajiensa aiheuttamia, — — — vaatimalla lapsia puhumaan totta heidät päivittäin opetetaan valehtelemaan.” Tällainen sanonta saa varmasti lukijan hereille.

Vaikka onkin totta, että Rousseau on saanut vaikutteita edeltäjiltään ja aikalaisiltaan, niin vielä helpompi on huomata hänen vaikutuksensa jäljessä tulleisiin. Ollaan kai yleisesti sitä mieltä, että Basedow, Pestalozzi, Fröbel, Jean-Paul Richter ja Spencer rakentavat kasvatusoppinsa huomattavassa määrin Rousseau ajatuksille. Mutta myös nykyajan pedagogisissa liikkeissä ja ns. uuden koulun edustajien pääperiaatteissa näyttää olevan paljon sellaista, jolla on juurensa Rousseau aatemaailmassa. Sen seikan osoittamiseen, missä suhteissa Rousseau pedagogiikka on antanut herätteitä uusimman ajan reformipedagogien ajatuksille, tarvittaisiin sarja tutkimuksia. Mutta kun palauttaa mieleensä esimerkiksi Kerschensteinerin, Gaudigin, Deweyn, Kilpatrickin, Decrolyn, Montessorin tai Otton mielipiteitä kasvatuksen ja opetuksen järjestämisestä, voi oitis panna merkille eräitä silmiinpistäviä yhteyksiä Rousseau ajatuksiin. Aina tämä vaikutus ei varmaankaan ole ollut välitöntä.

Samoin kuin ns. työkoulupedagogiikka, Rousseau pitää arvossa käytännöllistä työtä, eikä vain tätä työtä sellaisenaan vaan sen merkitystä koko persoonallisuuden kehittymiselle, vieläpä työtä metodisena periaatteena, aktiivisuuden välikappaleena kaikissa opinnoissa. ”Elämän kautta elämää varten” kasvattaminen on Rousseau periaatteena samoin kuin Decrolylla tai Deweylla. Ja kuten Decroly, Montessori tai moni muu myöhempi pedagogi, tuo Rousseau etsimisen, tutkimisen ja kokeilun työmenetelmäksi. Niin kuin uuden koulun pedagogit Rousseaukin haluaa opettajan vetäytyvän odottavaksi tarkkaajaksi ja auttajaksi, huonnollisten tilanteitten antaessa oppilaille virikkeitä tehtävien asettamiseen, ja hänenkään mielestään ei ole tärkeintä se, mitä opitaan, vaan se, miten opitaan, ts. työmenetelmän oppiminen. Rousseau merkittävin perintö on ehkä kuitenkin siinä, että hän niin selvästi osoitti lapsuuden oman arvon, vaati tarkkaamaan lapsen kehitysvaiheita ja niiden mukaisesti suunnittelemaan kasvatustoimet.

Ryhtymättä etsimään tämän enempää kosketuskohtia Rousseauin ja nykypedagogiikan välillä siteeraan lopuksi V. A. Koskenientä: "Émile kuuluu vielä tänäpäivänä niihin kirjoihin, jotka elävät ja vaikuttavat. Eräiltä perusajatuksiltaan se oli paljon edellä omaa vuosisataansa, mutta useat sen aikoinaan paradoksimaisista lauseista ja väitteistä ovat siinä määrin muuttuneet myöhempien sukupolvien yhteisomaisuudeksi, että vain harvat enää muistavat niiden palautuvan 1700-luvun haaveellisen ja nerokkaan ihmistuntijan ja erakkomaisen maailmanparantajan omituiseen, kiivaan persoonallisen vakaumuksen kannattamaan teokseen." Näihin 30 vuotta sitten kirjoitettuihin sanoihin voi vieläkin yhtyä. Samalla kun monet kasvatushistorian aikaisemmin tärkeinä pitämät henkilöt yhä enemmän painuvat unhoon, näyttää Rousseau säilyttävän paikkansa ja siten kohoavan entistä paremmin esille.

LUETTELO EDELLISTEN VUOSIKIRJOJEN KIRJOITUKSISTA

VUOSIKIRJA I (1935)

Alkusanat.

A. R. Cederberg, Kouluneuvos Einar Fieandt.

Kurt H. Enwald, A. J. Mela.

J. A. Wecksell, A. J. Mela.

Hanna Kallio, Vanhoja koulumuistoja.

Heikki Impivaara, Pari piirrettä Raahen koulusta.

Reino Rautavaara, Piirteitä Oulun trivaalikoulun historianopetuksesta viime vuosisadan alkupuolella.

Juuso Mustonen, Inkerin kansanopetuksen alkuvaiheita.

E. O. Stenij, Sata vuotta ammattiopetuksemme vaiheita.

Heikki Terho, Haminan saksalaisen alkeiskoulun oppilasmatrikkeli. Suomen kouluhistoriallisen seuran säännöt.

VUOSIKIRJA II (1936)

R. A. Mäntylä, Kansanopetuksesta Tornion kaupungissa 1700- ja 1800-luvulla.

V. R. Lehtonen, Alemman maanviljelysopetuksen alkuvaiheista Suomessa.

Olga Moberg, Helsingin kansakoulujen alkuajoilta I.